

بسمه تعالی

ضرورت وجود امام حی از منظر قرآن کریم

فائزه انوری قلعه^۱

چکیده

یکی از مباحث مهم در کلام اسلامی، تبیین جایگاه امامت و ضرورت وجود امام در هر زمان و مکان است. در این میان، مذهب شیعه امامیه معتقد به وجود امام معصوم در هر عصر و نسل است. تبیین جایگاه امامت و ضرورت وجود امام حی از منظر قرآن، از اهمیت بالایی برخوردار است. چرا که امام به عنوان راهنما و پیشوای امت، نقشی کلیدی در هدایت جامعه به سوی سعادت و کمال ایفا می‌کند. به همین دلیل هدف از این مقاله که با روش توصیفی-تحلیلی و با ابزار کتابخانه‌ای تدوین شده است، شناخت ضرورت وجود امام حی از منظر قرآن کریم است. یافته‌ها حاکی از آن است که امام پیشوا و رهبر معصوم الهی است که حجت و خلیفه‌ی خدا در زمین بوده و امامت، ریاست عمومی در امر دین و دنیا است و مقامی دینی است در ادامه‌ی مناصب پیامبری که مشتمل بر تربیت مردم در حفظ مصالح دینی و دنیوی آن‌ها می‌باشد. براساس یافته‌های این مقاله، قرآن کریم حجتی روشن بر ضرورت وجود امام حی در هر زمان و مکان ارائه می‌دهد. امام به عنوان حجت الهی و خلیفه رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم)، نقشی کلیدی در هدایت جامعه به سوی صراط مستقیم و کمال مطلق ایفا می‌کند. بدون وجود امام، جامعه اسلامی از مسیر صحیح منحرف شده و در تاریکی ضلالت سرگردان خواهد شد.

کلید واژه: امام، امام حی، حی، وجود امام حی، ضرورت امام حی، قرآن کریم.

^۱. سطح دو مدرسه علمیه صادقیه تبریز، fanvari1234@gmail.com

مقدمه

قرآن کریم کامل ترین کتاب هدایت بشر است. کتابی سرشار از حقایق بی نظیر جهت تبیین راه و روش درست زندگی. از سویی اهل بیت عصمت و طهارت کامل ترین نمونه انسان قرآنی هستند. مفسرین حقیقی قرآن و بیان کننده حقایق پنهان این کتاب الهی. این دو گوهر تابناک میراث پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) هستند که سعادت و عده داده شده در اسلام در گرو تمسک جستن به هر دو این ها می باشد؛ زیرا هر دو از یک منبع نشأت گرفته اند و یک خط واحد را ترسیم می کنند. بر هم منطبق اند و اختلاف و تفاوتی میان آن ها نیست. در واقع قرآن نسخه ی مکتوب اهل بیت و اهل بیت زبان ناطق قرآن اند. قرآن منهای اهل بیت، قرآن سر نیزه ی معاویه است که مایه ضلالت و گمراهی و جمود فکری بسیاری از مسلمانان در طول تاریخ گشت و اهل بیت بدون قرآن نیز نمونه آشکار انحراف و کفر است. با این اوصاف بهترین مرجع برای شناخت این دو رکن اساسی اسلام، رجوع به دیگری است. شناخت کامل قرآن در سایه تعالیم اهل بیت است و شناخت صحیح اهل بیت به دور از غلو و یا کوچک نمایی مقام ایشان، نیز با رجوع به قرآن محقق می شود. از سویی مایه وحدت و مورد احترام بودن قرآن نزد تمام فرق اسلامی این شناخت را عمیق تر و مستند تر خواهد ساخت. بنابراین بی نقص ترین و محکم ترین شیوه برای اثبات امام حی، قرآن کریم است.

امام حی در واقع امام زنده ی شیعیان، امام مهدی (عج الله تعالی فرج الشریف) است که در غیبت کبری به سر می برد. امام مهدی به عنوان آخرین امام شیعیان شناخته شده است که بی تردید یکی از مباحث مهم شیعیان، مبحث امامت ایشان و اثبات آن است. ظهور کسی که روزی خواهد آمد و جهان را از عدل و داد پر خواهد کرد. به اعتقاد شیعیان امام مهدی منجی جهان است که بر اساس مطالب مستحکم فطری و عقلی قرآن کریم می توان با کمک مفسران و متخصصان علوم قرآنی؛ یعنی ائمه (علیهم السلام) آن را اثبات کرد. در قرآن کریم دو دسته آیات الهی وجود دارد؛ برخی آیات وجود حجت الهی را ضروری دانسته و برخی دیگر نیز بشارت به حکومت صالحان، مستضعفان

و مؤمنان در دنیا داده است. به همین دلیل این مقاله درصدد است تا با وجود آیات الهی به این پرسش پاسخ دهد که ضرورت وجود امام حی از منظر قرآن کریم چگونه است؟

با توجه به پیشینه‌ی تحقیق، به طور دقیق مقاله‌ای با موضوع مورد نظر یافت نشده است، اما با کلید واژه‌ی امام حی چندین مقاله یافت شده است از جمله:

۱- فاطمه جعفری و همکاران در مقاله‌ای تحت عنوان «اثبات وجود امام عصر (عج الله تعالی فرج الشریف) و احادیث امامت دو برادر (استدلال‌ها و شبهه‌ها) به استناد روایات وجود امام زمان (عج الله تعالی فرج الشریف) را اثبات کرده‌اند.

۲- نسیرین علوی نیا و اقدس خوشنود حسین آبادی نیز در مقاله‌ی خود با عنوان «ادله عقلی و نقلی اثبات وجود امام مهدی (عج الله تعالی فرج الشریف)، مهدویت و امامت را یکی از ضروریات دین اسلام دانستند و به برخی شبهات در زمینه‌ی مهدویت با دلایل عقلی و نقلی پاسخ دادند.

وجه تمایز مقالات و مطالعات پیشین با پژوهش حاضر در این است که این مقاله به طور اخص به ضرورت وجود امام حی از منظر قرآن کریم پرداخته است.

۱. تبیین امامت

در ابتدا لازم است معنای امامت و فلسفه وجودی آن تبیین شود.

۱-۱. معنای لغوی و اصطلاحی امامت

در فرهنگ اسلام، پس از اصل معرفت به توحید و نبوت، هیچ اصلی به اهمیت و عظمت اصل امامت نمی‌رسد. امامت، محور وحدت امت و تداوم بخش خط رسالت است. ریشه امامت از «ا م م» گرفته شده که در لغت به معنای پیشوایی، پیشرو، الگو و راهنماست.^۱ و در اصطلاح، معنای متعددی از این واژه ارائه شده است که مهم‌ترین آن ریاست عمومی در امور دینی و دنیا است.^۲ براین اساس، امامت به معنای ریاست عمومی افراد خاص بر امور دینی و دنیوی است.^۳ و چون امامت دارای منزلت والایی است، مسلمانان شیعه، آن را همانند نبوت از اصول دین می‌دانند.^۴

۱-۲. کاربردهای امامت در قرآن

در قرآن کریم برای واژه امام و امامت کاربردهای فراوانی است که به برخی از آن‌ها اشاره شده است:

۱. افرادی از بشر که از جانب خداوند به عنوان امام برگزیده شده اند: خداوند درباره ی حضرت ابراهیم (علیه السلام)، فرموده است: «إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا؛ من تو را برای همه مردم پیشوا و امام قرار دادم.»^۵

۲. افرادی از بشر که کفر و تباهی را برگزیدند و کافران و تبهکاران به آنان اقتدا کرده اند: خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَإِنْ نَكْتُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا

۱. معین، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۳۴۶.

۲. جرجانی، التعریفات، ص ۱۱.

۳. مطهری، مجموعه آثار، ج ۴، ص ۸۴۵.

۴. تفتازانی، شرح المقاصد، ج ۵، ص ۲۳۲.

۵. بقره: آیه ۱۲۴.

أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ؛ و اگر پیمان‌های خود را پس از عهد خویش بشکنند، و آیین شما را مورد طعن قرار دهند، با پیشوایان کفر پیکار کنید؛ چرا که آن‌ها پیمانی ندارند؛ شاید با شدت عمل دست بردارند.^۱

۳. کتاب آسمانی: خداوند درباره‌ی تورات فرموده است: «وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً؛

پیش از قرآن، کتاب موسی را نازل کردیم که امام و رحمت خداوند برای بنی اسرائیل باشد.»^۲

۴. لوح محفوظ: خداوند در قرآن فرموده است: «وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ؛ هرچیزی را

در امامی آشکار (لوح محفوظ) ثبت کرده‌ایم.»^۳

از آن جا که وقایع و حوادث، از پیش، در لوح محفوظ ثبت و ضبط گردیده، و از آن جا سرچشمه می‌گیرند و با آن مطابقت دارند، از «لوح محفوظ»، در این آیه، به «امام مبین» تعبیر آورده شده است.^۴

از کاربردهای یاد شده، آن چه در این بحث مقصود است، همان کاربرد نخست است؛ یعنی، کسانی که از جانب خداوند، به عنوان امام و رهبر آدمیان برگزیده شده‌اند.

۳-۱. قرآن کریم و فلسفه‌ی امامت

از تدبّر در آیات قرآن کریم، امامت دارای دو فلسفه‌ی اساسی است: ۱- امامت، فلسفه‌ی خلقت جهان است؛ یعنی، بدون وجود امام، آفرینش آسمان‌ها و زمین و آدمیان، لغو و بی‌حاصل خواهد بود. ۲- امامت، واسطه‌ی رسیدن انسان و دیگر موجودات که شایستگی هدایت عقلانی و وحیانی را دارند به کمال مطلوب شان است؛ یعنی، امام، واسطه‌ی هدایت بشر به معنای ایصال به مطلوب است. البته، مقصود، این نیست که اهداف امامت، منحصر در دو مطلب یاد شده است، بلکه این دو شالوده و بنیاد امامت در دیگر ابعاد و قلمروها این نکته، از بحث‌های بعدی روشن خواهد شد.^۵

۱. توبه: آیه ۱۲.

۲. احقاف: آیه ۱۲.

۳. یس: آیه ۱۲.

۴. طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۷، ص ۶۷.

۵. ربانی، قرآن کریم و فلسفه‌ی امامت، صص ۴۱-۶۶.

از سوی دیگر، دستیابی به سعادت انسان به علم بسیاری نیازمند است و ولی از آنجا که علوم انسان محدود است. براین اساس جز خداوند و اولیاء احدی توانای تبیین درست آن‌ها را ندارد و بدون کمک امامان نمی‌توانند به علم دقیق دست یابند؛ بنابراین وجود امام حی ضرورت دارد. امام باقر (علیه‌السلام) با بیانی این موضوع را بیان می‌کند: «اگر یکی از شما چند فرسخ مسافت کند، از راهنما کمک می‌گیرد، و جهل تو نیست به راه‌های آسمان بیش‌تر از راه‌های زمین است، پس برای خود راهنما پیدا کن.»^۱

نقش امامان حی در هر زمان، بسیار مهم است که بدون آن‌ها هرگز نمی‌توان به سعادت رسید. صاحب کتاب شریف بابی تحت عنوان «لا تَخْلُو مِنْ أَنْ يَكُونَ فِيهَا حُجَّةٌ عَالِمٌ» گشوده است و در ذیل آن روایات فراوانی را ذکر کرده است که همگی این روایات بر ضرورت دائمی وجود شخصی که به حلال و حرام خداوند عالم بوده مردم را به راه صحیح هدایت و سعادت انسان را بر عهده دارد.^۲ از آنجا که آیین انبیاء بعد از پیامبران، ممکن است دست‌خوش انواع تحریفات قرار گیرد. به همین جهت برای جلوگیری از تحریف لازم است امامان حی وجود داشته باشند. خداوند در این باره می‌فرماید: «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ؛ ما قرآن را فرستادیم و خود حافظ و نگهبان آن هستیم.»^۳ براین اساس این حفظ دین باید از طریق عللی باشد که این اسباب همان امامان معصوم (علیهم‌السلام) در هر زمان هستند. به همین جهت وجود امام حی ضرورت دارد.

این همان مطلبی است که در گفتار حضرت امام صادق (علیه‌السلام) بیان شده است که فرمودند: «در میان ما اهل بیت در هر نسلی افراد عادل هستند که تحریف غلوکنندگان را از اسلام نفی می‌کنند، و دست بدعت‌گذاران و دین‌سازان و اهل باطل را کوتاه می‌کنند و تأویل‌های نادرست جاهلان را کنار می‌گذارند.»^۴ همچنین از امام علی (علیه‌السلام) هست که فرمودند: «هرگز روی زمین خالی نمی‌شود از کسی به حجت الهی قیام کند، خواه ظاهر و آشکار باشد و یا ترسان و

۱. کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۱۸۴.

۲. برقی، محاسن، ص ۲۳۴.

۳. حجر: آیه ۹.

۴. کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۳۲، ح ۲.

پنهان تا دلایل الهی و نشانه‌های او باطل نگردد.»^۱ این مطلب امام دلالت بر ضرورت وجود امام حی دارد.

علاوه بر این دلایلی وجود دارد که بودن امام حی در میان مردم را ضرورت می‌داند که در این جا صورت تیتروار بیان شده است:

۱. گاه انسان از انجام کارهایی بیم دارد، چرا که می‌ترسد بر خلاف رضای خدا تصرف در قلمرو حاکمیت او کرده باشد، بیان پیشوایان الهی این بیم و ترس را زایل می‌کند.

۲. بعضی از اشیاء مفید و بعضی زیان بخش هستند، و انسان تنها با فکر خود و بدون راهنمایی پیشوایان الهی قادر به درک سود و زیان همه آن‌ها نیست، اینجا است که احساس نیاز به آن‌ها می‌کند.^۲

۳. انسان یک موجود اجتماعی است، یعنی بدون همکاری و تعاون با دیگران قادر بر حل مشکلات زندگی خود نمی‌باشد، این نکته نیز مسلم است که اجتماع، بدون داشتن قوانینی که حقوق همه افراد را حفظ کند و آن‌ها را در مسیر صحیح پیش ببرد، سامان نخواهد یافت و به کمال مطلوب نخواهد رسید، تشخیص این قوانین به طور صحیح و سپس اجرای آن‌ها جز به وسیله رهبران آگاه و پاک و معصوم الهی صورت نخواهد گرفت.

۶. انسان‌ها در درک کمالات و تحصیل علوم و معارف و کسب فضایل متفاوت هستند. بعضی توانایی حرکت در این مسیر را دارند، و بعضی عاجز و ناتوانند. رهبران الهی گروه اول را تقویت می‌کنند، و گروه دوم را مدد می‌دهند تا هر دو گروه به کمال ممکن برسند. پس لازم است که امامان در هر عصری وجود داشته باشند.^۳

۱. دشتی، نهج‌البلاغه، کلمات قصار، کلمه ۴۷.

۲. علامه حلی، کشف المراد، ص ۳۴۶.

۳. مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۹، ص ۳۴.

نتیجه‌گیری

در نتیجه، از منظر قرآن کریم، وجود امام حی به عنوان یک رهنما و هادی الهی برای انسان‌ها بسیار ضروری و اساسی است. امام حی دارای دانش و شناخت کامل از امور غیبی و آشکار است و نقش او در ارتقا اخلاق، هدایت انسان‌ها به سوی کمال انسانی و تحقق اهداف الهی بسیار حیاتی است. امام حی با تعلیم و راهنمایی انسان‌ها، آن‌ها را به سوی رشد روحانی و ارتباط نزدیکتر با خداوند هدایت می‌کند. بنابراین درک و قبول نقش امام حی از منظر قرآن کریم، اهمیت بالایی دارد و برای رهایی و رسیدن به مقصود الهی، وجود امام حی، ضروری و اساسی است. از مجموع آیات می‌توان نتیجه گرفت که خداوند متعال در هر زمان و مکانی، برای هدایت و راهنمایی بشر، حجت و نماینده‌ای را قرار داده است. عقل سلیم نیز حکم می‌کند که خداوند حکیم، بندگان خود را در هیچ زمانی بدون راهنما و هادی رها نخواهد کرد. چرا که رها کردن انسان در تاریکی ضلالت و گمراهی، با حکمت و عدالت الهی سازگار نیست. با توجه به اینکه رسالت انبیاء الهی، هدایت و راهنمایی بشر است، این رسالت با رحلت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) به پایان نرسیده است. بلکه امامان معصوم (علیهم السلام) به عنوان جانشینان پیامبر، وظیفه هدایت و راهنمایی امت را بر عهده دارند. با توجه به آیات و روایات متعدد، وجود امام معصوم در هر زمان و مکان، امری ضروری و لازم است. امام حی به عنوان حجت الهی و خلیفه رسول خدا (صلی الله علیه و آله)، نقشی کلیدی در هدایت جامعه به سوی صراط مستقیم و کمال مطلق ایفا می‌کند.

فهرست منابع و مآخذ

قرآن کریم، انصاریان، حسین، تهران، ۱۳۹۶ هـ.ش.

الف) کتب فارسی

۱. تفتازانی، مسعود بن عمر، شرح المقاصد، قم: شریف الرضی، ۱۴۱۲ هـ.ق.
۲. خمینی، روح الله، ولایت فقیه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۸ هـ.ش.
۳. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیرالمیزان، ترجمه ناصر مکارم شیرازی و دیگران، تهران: رجا، ۱۳۶۷ هـ.ش.
۴. فخررازی، فخرالدین، تفسیرکبیر، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، چاپ سوم، ۱۴۲۰ هـ.ق.
۵. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران: صدرا، ۱۳۹۵ هـ.ش.
۶. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران: نشر زرین، ۱۳۸۶ هـ.ش.
۷. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶ هـ.ش.

ب) کتب عربی

۸. بحرانی، هاشم بن سلیمان، البرهان فی تفسیر القرآن، محقق: بنیاد بعثت، قم: مؤسسه بعثت، بی.تا.
۹. برقی، احمد بن محمد، محاسن، قم: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲ هـ.ق.
۱۰. جرجانی، علی بن محمد، التعریفات، بیروت: دارالکتب الاسلامی، ۱۴۱۰ هـ.ق.
۱۱. صدوق، ابی جعفر بن علی، امالی، بیروت، لبنان: کتابچی، ۱۴۰۹ هـ.ق.
۱۲. صفار، محمد بن حسن، بصائر الدرجات، قم: المكتبة الحیدریه، بی.تا.
۱۳. علامه حلی، کشف المراد، تصحیح و تحقیق: حسن حسن زاده آملی، قم: مؤسسه نشر اسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۱۳ هـ.ق.
۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، مترجم و شارح: جواد مصطفوی، ج ۳، تهران: کتابفروشی علمیه اسلامی، ۱۳۶۹ هـ.ش.
۱۵. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت- لبنان: دار احیاء التراث العربی، ۱۳۶۹ هـ.ش.

ج) مقالات

۱۶. حسینی، سید جواد، "فلسفه‌ی امامت و شأن امام"، صباح، ش ۱، ۱۳۸۰ هـ.ش.
۱۷. ربانی گلپایگانی، علی، "قرآن و فلسفه‌ی امامت"، مجله انتظار موعود، ش ۷، ۱۳۸۲ هـ.ش.
۱۸. سرورس مجد، علی، "نقش جامعه ساز هدایت به امر امام در تفسیر المیزان"، اندیشه علامه طباطبائی، ش ۱، ۱۳۹۳ هـ.ش.

(د) سایت‌ها

۱۹. www.maarefquran.com
۲۰. www.ensani.ir/fa/article/48876 .
۲۱. www.hawzah.net/fa/Article/View/100371
۲۲. www.hekmateislami.com.

(ه) نرم افزار

۲۳. مجموعه آثار پژوهشکده تحقیقات اسلامی، "امامت و ولایت"، نرم افزار زمزم ۵.